

Katarzyna Czerewacz-Filipowicz
Politechnika Białostocka

Zakres procesów integracyjnych w ramach Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu

Procesy międzynarodowej integracji regionalnej na obszarze poradzieckim wzbudzają wiele wątpliwości i kontrowersji. Liczne inicjatywy, które pojawiają się od rozpadu ZSRR w 1991 r., często w większym stopniu starają się utrzymać powiązania polityczne i gospodarcze istniejące wcześniej między państwami poradzieckimi niż wytworzyć we wzajemnych relacjach nową jakość. Dodatkowe utrudnienie stanowią duże dysproporcje w potencjale gospodarczym i politycznym oraz w posiadanych zasobach naturalnych. Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza (EaWG) od początku swojego istnienia w 2001 r. wyznaczała sobie ambitne cele gospodarcze. Powstała w 2010 r. na terytorium EaWG Unia Celna integruje trzech z pięciu członków ugrupowania: Federację Rosyjską, Republikę Białorusi i Kazachstan. Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie o faktyczny zakres integracji ekonomicznej między państwami, które utworzyły Unię Celną, oraz o perspektywy przekształcenia tego obszaru we wspólny rynek.

The scope of integration processes within the Eurasian Customs Union established by Russia, Belarus, and Kazakhstan

Processes of international regional integration in the post-Soviet area raise many doubts and controversies. Since the collapse of the USSR and formation of new countries in its place in 1991, numerous initiatives have occurred, that often to a greater extent attempt to maintain the previously-functioning political and economic ties between these countries, instead of creating a new quality of mutual relations between them. An additional difficulty in this respect lies in large disparities in terms of economic and political potential and natural resources owned. Eurasian Economic Community (EurAsEC), since its inception in 2001, has assumed ambitious economic goals. The Eurasian Customs Union, founded in 2010 on the territory of the EurAsEC, integrates three of the five members of the group: the Russian Federation, the Republic of Belarus, and Kazakhstan. The purpose of this article is to attempt to answer the question about the actual extent of economic integration between the countries which formed this customs union and the prospects of transforming the area into a common market.

Keywords: international regional integration, customs union, the Eurasian Economic Community, Russian Federation

Klasyfikacja JEL: F15, F53, F59

Wprowadzenie

Analizując procesy międzynarodowej integracji regionalnej na obszarze poradzieckim, nie sposób nie uwzględnić globalnego kontekstu tych działań. Po rozpadzie ZSRR w 1991 r. poszczególne nowo powstałe państwa stanęły przed koniecznością wytyczenia swojej drogi politycznego i ekonomicznego rozwoju. Ważnym elementem stało się oczywiście określenie relacji z innymi państwami regionu i świata, również poprzez decyzje dotyczące kierunków międzynarodowej integracji regionalnej. Trzy państwa (Litwa, Łotwa, Estonia) zdecydowały się na powiązanie swojej drogi ekonomicznego rozwoju z Unią Europejską. Pozostałych dwanaście państw podejmowało różne decyzje dotyczące strategicznych sojuszy międzynarodowych, wahając się niejednokrotnie między zbliżeniem z UE, USA, Chinami, Federacją Rosyjską, Turcją czy państwami islamskimi. Odzwierciedleniem tego stanu rzeczy jest również ich zmienne uczestnictwo w wielu różnych projektach integracyjnych, począwszy od powołanej w 1991 r. Wspólnoty Niepodległych Państw poprzez Państwo Związkowe Rosji i Białorusi, Organizację na rzecz Demokracji i Rozwoju (Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdawia – GUAM), Organizację Współpracy Gospodarczej (Economic Cooperation Organization – ECO), Wspólną Przestrzeń Gospodarczą, Szanghajską Organizację Współpracy, Euroazjatycką Wspólnotę Gospodarczą aż po Unię Celną. *Gros* tych porozumień powstawało głównie z inicjatywy Federacji Rosyjskiej, w oparciu o jej potencjał ekonomiczny i polityczny. Niemniej porozumienia takie jak GUAM i ECO od początku swojego powstania miały stanowić alternatywę dla prorosyjskich koncepcji integracyjnych. Zakres i charakter tych porozumień był i jest różny, a wiele z nich należy zaklasyfikować jako nieudane. Aleksandr Libman i Evgeny Vinokurov [Libman, Vinokurov, 2012] zwracają uwagę, że w przypadku integracji regionalnej na obszarze poradzieckim priorytetową kwestią jest utrzymanie więzi z okresu funkcjonowania ZSRR, a nie wykształcenie nowych. Nazywają taką integrację „holding-together integration”. Logika integracji jest w tym przypadku inna od charakteryzującej Unię Europejską integracji „coming-together”, w ramach której suwerenne państwa zacieśniają współpracę i przekazują część swoich kompetencji organom integracyjnym. „Holding-together integration” dotyczy państw, dla których współzależność ekonomiczna, polityczna i kulturowa to nie tylko przyszłość, ale również element wspólnej przeszłości.

Powstaje interesujące pytanie, czy faktycznie integracja w ramach EaWG (UC) musi być rozpatrywana jako model konkurencyjny wobec integracji europejskiej, czy może jest to element komplementarny tej integracji [Vinokurov, Libman, 2012]. Gdyby bowiem integracja w ramach Unii Celnej faktycznie prowadziła do transformacji gospodarczej państw członkowskich, zwiększenia ich konkurencyjności międzynarodowej i integracji z gospodarką światową, teza o jej

charakterze komplementarnym wobec integracji europejskiej mogłaby być prawdziwa. Z tego powodu w niniejszym artykule główny nacisk położony został na próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy Unia Celną Rosji, Białorusi i Kazachstanu może przynieść państwom członkowskim wymierne efekty ekonomiczne.

1. Przyczyny powstania i mechanizmy funkcjonowania Unii Celnej na obszarze Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej

W przypadku Unii Celnej możemy mówić o kilku grupach przesłanek i rozpatrywać je z perspektywy poszczególnych państw członkowskich oraz obiektywnych procesów zachodzących we współczesnej gospodarce światowej. Ponadto warto zwrócić tu uwagę na zasadność podejścia do tej struktury zarówno z perspektywy teorii nauk ekonomicznych, jak i nauk politycznych. Takie podejście do fenomenu współczesnych porozumień integracyjnych proponuje Walter Mattli [Mattli, 1999], zauważając, że teorie ekonomiczne koncentrują się na wzroście dobrobytu będącego w przypadku unii celnej konsekwencją efektów kreacji, przesunięcia w handlu i zmiany warunków wymiany handlowej. Pomijają natomiast polityczne decyzje i wybory dokonywane w wyniku procesu integracji między państwami.

W przypadku inicjatyw integracyjnych na obszarze poradzieckim jest to tym bardziej zasadne. Trudno bowiem oczekiwać zacieśniania więzi handlowych między państwami, które przez ponad siedemdziesiąt lat funkcjonowały jako jedno państwo. Przez całe lata dziewięćdziesiąte ubiegłego wieku kraje te dywersyfikowały swoje stosunki gospodarcze, zastępując znaczną część powiązań z okresu ZSRR nowymi relacjami, wynikającymi z uzyskania przez nie niepodległości oraz ze zmian zachodzących w gospodarce światowej. Niemniej inicjatywa, jaką jest Unia Celną, może przynieść zacieśnienie relacji gospodarczych i politycznych między uczestniczącymi w niej państwami.

Przesłanki powołania struktury z punktu widzenia Federacji Rosyjskiej, która była i jest głównym inicjatorem procesów integracyjnych w ramach Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej i samej Unii Celnej, to:

- możliwość utrzymania strefy wpływów i powiązań z co najmniej dwoma z trzech priorytetowych dla niej państw na obszarze „bliskiej zagranicy”¹ (trzecim jest Ukraina),

¹ Bliska zagranica – obszar jedenastu państw powstałych w wyniku rozpadu ZSRR: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Kazachstanu, Kirgizji, Mołdawii, Tadżykistanu, Turkmenistanu, Ukrainy i Uzbekistanu. Termin używany od momentu rozpadu ZSRR przez rosyjskich polityków i politologów. Początkowo w zakres „bliskiej zagranicy” włączano również trzy byłe republiki nadbałtyckie.

- zapewnienie zaplecza ekonomicznego (rynków zbytu na rosyjskie towary oraz dostępu do źródeł surowców w Kazachstanie uzupełniających rosyjskie zasoby),
- kontrola sytuacji politycznej i ekonomicznej w regionie (w tym ograniczenie ekspansji ekonomicznej Chin i państw Unii Europejskiej),
- wzmacnianie swojej pozycji międzynarodowej (jako elementu dążeń mocarstwowych i wielobiegunowego porządku międzynarodowego),
- większa kontrola przepływów handlowych (ich struktury i źródeł pochodzenia).

Z perspektywy Białorusi istotne były:

- uzależnienie od dostaw i preferencyjnych cen rosyjskich surowców,
- uzależnienie od rosyjskiego kapitału,
- uwarunkowania polityczne powodujące, że Republika Białorusi przy obecnym kursie polityki i gospodarki zdana jest na Federację Rosyjską jako strategicznego partnera.

W przypadku Kazachstanu istotne powody skłaniające go do zacieśniania współpracy z Rosją to:

- czynniki polityczne oraz chęć zapewnienia pokoju, skutecznej ochrony granic, przeciwdziałania konfliktom lokalnym i fundamentalizmowi islamskiemu, zapewnienie stabilności, często bezpieczeństwa,
- powiązanie z rosyjską infrastrukturą przesyłową surowców (mimo że Kazachstan dysponuje jednymi z największych na świecie zasobami ropy naftowej, gazu ziemnego i uranu, infrastruktura związana z usytuowaniem miejsc wydobycia surowców i lokalnych rynków zbytu wynikających z umiejscowienia produkcji i popytu konsumpcyjnego w dużej mierze wiąże go z Federacją Rosyjską. Ropa naftowa i gaz ziemny eksploatowane w Kazachstanie są nadal w części przetwarzane w Rosji, natomiast rafinerie leżące w północno-wschodniej części kraju są uzależnione od ropy rosyjskiej, a południe od uzbeckiego gazu. Sytuacja ta ulega częściowym zmianom, ale pomimo wielu inicjatyw infrastrukturalnych współfinansowanych przez takie organizacje międzynarodowe, jak Bank Światowy i Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, pomimo ropociągu i gazociągu do Chin oraz eksportu ropy przez Zatokę Perską za pomocą transakcji typu swap z Iranem zależność od Rosji jest duża) [Naruniec, 2005; EBRD, 2014].

Ponadto można tu wymienić przyczyny o charakterze obiektywnym, wynikające z rozpadu ZSRR i zmian w sytuacji międzynarodowej. Należą do nich:

- mała efektywność i niezadowolenie z funkcjonowania Wspólnoty Niepodległych Państw oraz procesy dezintegracyjne zachodzące w relacjach między państwami należącymi wcześniej do ZSRR;

- wybór zagranicznej strategii politycznej dla państw niepretendujących do statusu światowych lub regionalnych mocarstw, a więc dla niemal wszystkich państw powstałych w wyniku rozpadu ZSRR ograniczony jest albo sojuszem z silniejszym i/lub bardziej niebezpiecznym państwem (*bandwagoning*), albo równoważeniem relacji (*balancing act*), którego cel stanowi osiągnięcie korzyści w sferze bezpieczeństwa i gospodarki w zamian za polityczną lojalność w stosunku do co najmniej dwóch wielkich mocarstw, czy wreszcie ukrytym (*symbolic protest*) lub otwartym (*assertion*) przeciwstawianiem się wiodącemu graczowi [Waltz, 1979]. Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza i sama Unia Celna są więc jedną z naturalnych opcji wyboru dla państw regionu;
- paradoksalnie obecnie integracja z Federacją Rosyjską może stanowić dla części państw alternatywę gospodarczą i ochronę przed chińską ekspansją ekonomiczną (przykładem takiego państwa jest Kirgizja, która rozważa uczestnictwo w Unii Celnej);
- za powstaniem porozumień integracyjnych na obszarze poradzieckim (w tym również omawianej tu Unii Celnej, choć dotyczy to wszystkich umów, począwszy od WNP) przemawiała również konieczność zinstytucjonalizowania współpracy wynikająca z zależności produkcyjnych, infrastrukturalnych i silnych powiązań gospodarczych wykształconych w czasach ZSRR, kiedy kraje te funkcjonowały jako jedno państwo, takich jak: zunifikowany system energetyczny, rozwinięta wspólna infrastruktura transportowa, zunifikowana sieć kolejowa (łącznie z szerokością torów), wspólne standardy techniczne, system certyfikacji i kwalifikacji dóbr i usług, wspólne standardy kształcenia, edukacji i dyplomowania [Shishkov, 2007];
- ponadto w grę wchodzi tu również typowe przesłanki ekonomiczne (chęć osiągnięcia korzyści wynikających ze wzrostu wolumenu obrotów handlowych, poprawa efektywności gospodarowania, wzrost gospodarczy), dodatkowo spotęgowane trudnościami tych państw w zdobyciu lepszej pozycji w międzynarodowym podziale pracy i kryzysami międzynarodowymi. Integracja regionalna jest coraz częściej wskazywana [Libman, 2012] jako czynnik dynamizujący gospodarki narodowe państw na obszarze poradzieckim.

2. Geneza powstania i konsekwencje funkcjonowania Unii Celnej

Ali M. El-Agraa [El-Agraa, 2002] podkreśla, że choć motywy integracji regionalnej mają głównie charakter polityczny, to unie celne (i strefy wolnego handlu) dają możliwości osiągnięcia wymiernych efektów ekonomicznych w postaci:

- zwiększenia wydajności wskutek wzrostu specjalizacji, zgodnie z prawem przewagi komparatywnej,

- zwiększenia rozmiarów produkcji w związku z wykorzystaniem korzyści skali (produkcja na wielką skalę), możliwego dzięki powiększeniu rynków zbytu,
- wypracowania lepszych warunków handlu dzięki poprawie międzynarodowej siły negocjacyjnej (i przetargowej) wynikającej z powiększenia rozmiaru rynku,
- zmian wpływających na ilość i jakość czynników produkcji wynikających z postępu technologicznego.

Tabela 1. Udział poszczególnych państw Unii Celnej w eksporcie i imporcie Białorusi w latach 1994–2012 (w %)

Lata	Świat	Eksport		Świat	Import	
		Rosja	Kazachstan		Rosja	Kazachstan
1994	100,00	47,09	1,02	100,00	62,93	1,11
1995	100,00	44,43	1,64	100,00	56,11	1,02
1996	100,00	53,52	1,50	100,00	50,76	0,85
1997	100,00	64,48	0,74	100,00	53,61	0,68
1998	100,00	65,18	0,68	100,00	54,75	0,42
1999	100,00	54,53	0,48	100,00	56,44	0,19
2000	100,00	50,60	0,27	100,00	64,82	0,52
2001	100,00	53,14	0,38	100,00	65,57	0,10
2002	100,00	49,58	0,49	100,00	65,14	0,16
2003	100,00	49,08	0,68	100,00	65,77	0,11
2004	100,00	47,00	0,88	100,00	68,17	0,14
2005	100,00	35,78	1,15	100,00	60,56	0,19
2006	100,00	34,69	1,31	100,00	58,63	0,33
2007	100,00	36,57	1,49	100,00	59,96	0,53
2008	100,00	32,40	1,12	100,00	59,69	0,44
2009	100,00	31,55	1,47	100,00	58,53	0,26
2010	100,00	38,93	1,84	100,00	51,79	1,16
2011	100,00	35,22	1,64	100,00	54,50	0,30
2012	100,00	35,46	1,75	100,00	59,37	0,26

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [DOTS, 2000; DOTS, 2006; DOTS, 2011; DOTS, 2012; DOTS, 2013].

Wszelkie korzystne zmiany ekonomiczne w sytuacji unii celnej można uzyskać dzięki sprzyjającej polityce gospodarczej państw członkowskich (spełniania wymogów unii celnej), wzajemnej komplementarności tych państw i postępowaniu zgodnie z założeniami integracyjnymi. W przypadku Unii Celnej Białorusi, Kazachstanu i Rosji trudności mogą się pojawić w każdej z tych sfer. Ponadto państwa te po upadku ZSRR weszły na drogę dywersyfikacji kierunków współpracy

gospodarczej, a ich rola we wzajemnych obrotach handlowych w latach dziewięćdziesiątych ulegała drastycznym ograniczeniom. Z powyższych powodów pierwsze pytanie, jakie można sobie zadać, analizując konsekwencje Unii Celnej Białorusi, Kazachstanu i Rosji, brzmi: czy w wyniku procesów integracyjnych w ramach EaWG, a obecnie również Unii Celnej, da się zaobserwować ich efekty na płaszczyźnie handlowej. Ponadto siła ewentualnych korzyści gospodarczych Unii Celnej zależy od roli, jaką wśród partnerów handlowych Białorusi, Rosji i Kazachstanu odgrywają państwa członkowskie (dla Rosji: Białoruś i Kazachstan, dla Białorusi: Rosja i Kazachstan, a dla Kazachstanu: Rosja i Białoruś).

Tabela 2. Udział poszczególnych państw Unii Celnej w eksporcie i imporcie Federacji Rosyjskiej w latach 1994–2012 (w %)

Lata	Świat	Eksport		Świat	Import	
		Białoruś	Kazachstan		Białoruś	Kazachstan
1994	100,00	4,93	2,63	100,00	5,42	5,17
1995	100,00	3,79	3,42	100,00	4,22	5,91
1996	100,00	3,63	3,04	100,00	6,06	6,83
1997	100,00	5,44	2,91	100,00	8,83	5,23
1998	100,00	6,51	2,63	100,00	10,51	4,37
1999	100,00	5,19	1,69	100,00	10,68	4,59
2000	100,00	5,37	2,18	100,00	11,12	6,49
2001	100,00	6,59	3,08	100,00	10,74	4,97
2002	100,00	5,45	2,25	100,00	8,94	4,27
2003	100,00	5,74	2,49	100,00	8,65	4,70
2004	100,00	6,70	2,79	100,00	9,36	5,01
2005	100,00	3,38	2,73	100,00	4,74	3,30
2006	100,00	1,14	3,07	100,00	1,45	2,89
2007	100,00	4,96	3,38	100,00	4,45	2,32
2008	100,00	3,81	2,90	100,00	3,96	2,39
2009	100,00	5,87	3,08	100,00	4,18	2,20
2010	100,00	4,83	1,36	100,00	4,51	1,19
2011	100,00	2,17	1,21	100,00	1,93	1,06
2012	100,00	4,73	2,93	100,00	3,63	2,72

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [DOTS, 2000; DOTS, 2006; DOTS, 2011; DOTS, 2012; DOTS, 2013].

Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza (Eurasian Economic Community – EurAsEC, ros. Евразийское экономическое сообщество – ЕврАзЭС) została utworzona 10 października 2000 r. przez Federację Rosyjską, Białoruś, Kazachstan, Kirgizję i Tadżykistan, w wyniku przekształcenia istniejącej od 1995 r. Unii Celnej.

Lata 1995–2000 nie przyniosły faktycznej integracji na płaszczyźnie handlowej ani tym bardziej nie doprowadziły do wprowadzenia wspólnego Kodeksu Celnego czy wspólnej zewnętrznej taryfy celnej. Poszczególne państwa członkowskie, począwszy od Federacji Rosyjskiej, nie wykazywały woli wprowadzenia polityki prointegracyjnej.

Tabela 3. Udział poszczególnych państw Unii Celnej w eksporcie i imporcie Kazachstanu w latach 1994–2012 (w %)

Lata	Świat	Eksport		Lata	Import	
		Białoruś	Rosja		Białoruś	Rosja
1994	100,00	1,31	42,85	100,00	1,80	36,31
1995	100,00	1,03	45,07	100,00	2,05	49,91
1996	100,00	0,78	41,88	100,00	2,83	54,34
1997	100,00	0,68	33,88	100,00	1,36	45,99
1998	100,00	0,41	28,55	100,00	1,43	39,25
1999	100,00	0,42	23,96	100,00	1,60	32,10
2000	100,00	0,20	17,73	100,00	0,79	48,32
2001	100,00	0,06	19,37	100,00	0,71	44,64
2002	100,00	0,12	15,49	100,00	0,84	38,72
2003	100,00	0,10	15,22	100,00	1,13	39,03
2004	100,00	0,09	14,12	100,00	1,13	37,66
2005	100,00	0,12	12,39	100,00	1,00	35,49
2006	100,00	0,23	11,62	100,00	1,05	36,39
2007	100,00	0,36	11,11	100,00	1,06	34,98
2008	100,00	0,30	11,04	100,00	0,93	34,00
2009	100,00	0,19	8,77	100,00	1,06	29,64
2010	100,00	0,77	4,93	100,00	1,71	18,66
2011	100,00	0,16	4,26	100,00	1,77	16,66
2012	100,00	0,13	11,34	100,00	2,29	43,98

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [DOTS, 2000; DOTS, 2006; DOTS, 2011; DOTS, 2012; DOTS, 2013].

Ponadto wszyscy członkowie z wyjątkiem Rosji próbowali również uczestniczyć w projektach konkurencyjnych wobec rosyjskiego. Swoje odzwierciedlenie znalazło to również w relacjach handlowych między państwami, co obrazują zamieszczone statystyki. W tym czasie wszystkie trzy kraje traciły na znaczeniu jako wzajemni partnerzy handlowi. Wyjątkiem mogą tu być okresy ożywienia między Rosją i Białorusią, stanowiące jednak raczej efekt integracji tych dwóch państw w ramach państwa związkowego. Okres po 2000 r. charakteryzował się dużą zmiennością. Z jednej strony EaWG zakwestionowała potrzebę dalszego funkcjo-

nowania Centralnoazjatyckiej Organizacji Współpracy (utworzonej w 2002 r. przez Kazachstan, Kirgizję, Tadżykistan i Uzbekistan), umacniając w ten sposób swoją pozycję w regionie, a w gronie jej obserwatorów znalazły się Ukraina i Mołdawia (od maja 2002 r.) oraz Armenia (od stycznia 2003), z drugiej zaś rozszerzenie terytorialne EaWG o Uzbekistan okazało się jedynie czasowe (lata 2005–2008). Zarówno te fakty, jak i zmiany światowej koniunktury gospodarczej odbiły się na relacjach bilateralnych między państwami, powodując okresy zwiększonej i zmniejszonej aktywności. Niemniej EaWG od początku swojego powstania charakteryzowała się bardziej skryształizowanymi celami ekonomicznymi niż np. WNP, a jej założenia oparte zostały na klasycznym modelu Belli Balassy [Balassa, 1973].

Z tego powodu Umowa o stworzeniu wspólnego obszaru celnego i kształtowaniu Unii Celnej (Договор о создании единой таможенной территории и формировании Таможенного союза), podpisana 6 października 2007 r. przez prezydentów Rosji, Białorusi i Kazachstanu, trafiła na dobrze przygotowany grunt. Unia zaczęła obowiązywać w 2010 r.: w styczniu wprowadzono wspólną taryfę celną, a w lipcu Wspólny Kodeks Celny. Swoboda przepływu towarów przynosi pierwsze efekty w postaci zwiększenia obrotów handlowych między państwami członkowskimi. Ponieważ jednak wspólna taryfa celna w zdecydowanym stopniu odzwierciedla taryfę rosyjską, a z racji faktu, że Rosja stała się państwem członkowskim WTO, również Białoruś i Kazachstan musiały dostosować się do regulacji WTO, proces ten wymaga wprowadzenia okresów przejściowych, a jego efekty trudno jeszcze jednoznacznie ocenić.

Podsumowanie

Unia Celna Białorusi, Kazachstanu i Rosji w założeniu jej twórców ma być jedynie etapem przejściowym prowadzącym do powstania kolejnych struktur. Ambicje dotyczą nie tylko pogłębienia integracji i stopniowego przejścia do jej wyższych etapów: wspólnego rynku i dalej. Koncepcja zakłada również rozszerzanie geograficzne struktury. Państwami, które rozpatrywane są jako nowi członkowie, w pierwszej kolejności są pozostałe kraje Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej: Kirgizja i Tadżykistan, ale również Armenia. Od momentu powstania koncepcji Unii Celnej jako jej kolejnego członka brano pod uwagę także Ukrainę. Z perspektywy Federacji Rosyjskiej Ukraina, od rozpadu ZSRR, była najbardziej pożądanym uczestnikiem kolejnych kreowanych przez Rosję porozumień integracyjnych ze względu na powiązania gospodarcze i czynniki geopolityczne. Dążenia Ukrainy do zbliżenia z Unią Europejską i konflikt rosyjsko-ukraiński wyeliminowały jednak opcję uczestnictwa Ukrainy w strukturach Unii Celnej. Z dru-

giej strony, jedną z głównych przyczyn konfliktu były oczekiwania Rosji i części społeczeństwa ukraińskiego na bliską integrację i współpracę gospodarczą i polityczną tych dwóch państw.

Powołanie Unii Celnej ma być czynnikiem dynamizującym gospodarkę państw członkowskich, choć wątpliwości budzi fakt, czy jest to możliwe jedynie na bazie własnego potencjału. Z drugiej strony, oparcie na regułach WTO zwiększa perspektywę integracji z gospodarką światową. Sukces tej inicjatywy byłby ważną informacją dla innych państw obszaru poradzieckiego, że droga ekonomicznego rozwoju w oparciu o integrację z Rosją może być skuteczna. W tym kontekście Unia Celna może być również elementem kształtowania rosyjskiej *soft power*, tym bardziej, że pogłębianie współpracy w ramach Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej, funkcjonującej na jej obszarze Unii Celnej oraz projektowanej Euroazjatyckiej Unii Ekonomicznej znalazło się wśród priorytetów polityki zagranicznej obecnej prezydentury Władimira Putina.

W ramach Unii Celnej zgodnie z umową powoływane są do życia organy ponadnarodowe, a ustawodawstwo celne unii jest nadrzędne w stosunku do narodowego. Sytuacja ta stanowi istotny sprawdzian przed kolejnym etapem integracji. Dotyka również aspektów trudnych w relacjach między państwami członkowskimi, takich jak obawy rosyjskie przed większą atrakcyjnością rynków partnerów jako miejsca lokowania inwestycji bezpośrednich. Najbliższe lata będą prawdziwym testem atrakcyjności Unii Celnej jako miejsca lokowania inwestycji bezpośrednich oraz generatora powiązań handlowych między partnerami.

W przypadku Kazachstanu Chiny wyprzedzają Rosję jako najważniejszy partner gospodarczy tego kraju i tendencja ta nasila się z każdym rokiem. Ponad 18% kazachskiego eksportu trafia na rynek chiński, podczas gdy na rosyjski w ostatnich latach ledwie 5%. W imporcie rosyjskie produkty ciągle jeszcze mają większy udział (17%) niż chińskie (14%) ale i w tym przypadku kolejne lata mogą tę proporcję odwrócić [DTS, 2013]. Trudno oczekiwać zasadniczej zmiany w tym zakresie wynikającej z uczestnictwa Kazachstanu w Unii Celnej, z drugiej jednak strony Rosja i Białoruś mogą być postrzegane przez Kazachstan jako kierunki zmniejszające dynamikę jego zależności ekonomicznej od Chin.

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji DEC-2011/03/B/HS4/05/930.

Bibliografia

- Balassa B., 1973, *The Theory of Economic Integration*, Allen and Unwin, London.
DOTS, 2000, *Direction of Trade Statistics, Yearbook 2000*, International Monetary Fund.
DOTS, 2006, *Direction of Trade Statistics, Yearbook 2006*, International Monetary Fund.
DOTS, 2011, *Direction of Trade Statistics, Yearbook 2011*, International Monetary Fund.

- DOTS, 2012, Direction of Trade Statistics, *Yearbook 2012*, International Monetary Fund.
- DOTS, 2013, Direction of Trade Statistics, *Yearbook 2013*, International Monetary Fund.
- El-Agraa A. M., 2002, *Regional Integration. Experience, Theory and Measurement*, Palgrave MacMillan, Basingstoke.
- EBRD, 2014, European Bank for Reconstruction and Development, country information, <http://www.ebrd.com/pages/country/kazakhstan.shtml> [dostęp: 15.03.2014].
- Libman A., 2012, *Studies of Regional Integration in the CIS and in Central Asia. A Literature Survey*, Eurasian Development Bank, Sankt Petersburg.
- Libman A., Vinokurov E., 2012, *Holding-Together Regionalism. Twenty Years Of Post-Soviet Integration*, Euro-Asian Studies, Palgrave MacMillan, London.
- Mattli W., 1999, *The Logic of Regional Integration. Europe and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Naruniec A. (red.), 2005, *Kazachstan. Przewodnik dla przedsiębiorców*, UNIDO, Warszawa.
- Shishkov Iu., 2007, *The Commonwealth of Independent States. A Decade and a Half of Futile Efforts*, Problems of Economic Transition, vol. 50, no. 7 (pierwotny tekst w: *Voprosy ekonomiki*, 2007, no. 4, pp. 113–126), English translation by M.E. Sharpe, Inc.
- EaKG, 2007, Umowa o stworzeniu wspólnego obszaru celnego i kształtowaniu Unii Celnej (Договор о создании единой таможенной территории и формировании Таможенного союза), Euroazjatycka Komisja Gospodarcza, <http://www.eurasiancommission.org/ru/docs/> [dostęp: 05.03.2014].
- Vinokurov E., Libman A., 2012, *Eurasian Integration. Challenges of Transcontinental Regionalism*, Euro-Asian Studies, Palgrave MacMillan, London.
- Vladimir Putin signed Executive Order on Measures to Implement the Russian Federation Foreign Policy, May 7, 2012, Oficjalny Portal Prezydenta Federacji Rosyjskiej, <http://eng.kremlin.ru/acts/3764> [dostęp: 05.03.2014].
- Waltz K., 1979, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill Inc., Boston.